

Рівненський державний гуманітарний університет
Факультет музичного мистецтва
Кафедра вокально-хорового мистецтва

Методика роботи з дитячим хоровим колективом

Методичні рекомендації

Спеціальність 014 Середня освіта (Музичне мистецтво)
Освітньо-професійна програма Середня освіта (Музичне мистецтво)
першого (бакалаврського) рівня освіти
Факультет музичного мистецтва РДГУ

Рівне – 2024

УДК 784.087.68 (07)(072)
М 54

Рекомендовано до друку кафедрою вокально-хорового мистецтва факультету музичного мистецтва Рівненського державного гуманітарного університету протокол № 2 від 17 вересня 2024 р.

Рекомендовано до друку Навчально-методичною комісією факультету музичного мистецтва Рівненського державного гуманітарного університету протокол № 10 від 30 жовтня 2024 р.

Рецензенти:

1. Крет Михайло Васильович – канд.пед.наук, доцент кафедри вокально-хорового мистецтва
2. Івченко Галина Андріївна – заслужений діяч мистецтв України, доцент кафедри вокально-хорового мистецтва

Укладач – Бондарчук Алла Ярославівна – канд. пед. наук, доцент кафедри вокально-хорового мистецтва РДГУ

Методика роботи з дитячим хоровим колективом : навч.-метод. матеріали для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) / М-во освіти і науки України, Рівненський держ. гум. унів., ф-т муз. мистецтва, каф. вокально-хорового мистецтва ; [уклад.: А. Я. Бондарчук]. Рівне : РДГУ, 2024. – 46 с.

Зміст видання розкриває методологічні, методичні, організаційні і технологічні засади з предмету Методика роботи з дитячим хоровим колективом, вимоги до програми курсу, методичні рекомендації до індивідуальної й самостійної роботи здобувачів, орієнтовний рекомендований репертуар та ін.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2024 р.
© Бондарчук А. Я. 2024 р.

Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
Кількість кредитів - 3	Галузь знань 01 Освіта / Педагогіка	Обов’язкова	
	Спеціальність 014 Середня освіта (Музичне мистецтво)		
Модулів - 1	Освітній ступінь: бакалавр	Рік підготовки:	
Змістових модулів - 2		IV – й	
Загальна кількість годин – 90		Семестр	
		7	
		Аудиторні:	
		30 год.	10 год.
		Лекції	
		20	6
		Практичні	
		10 год.	4 год.
		Самостійна робота:	
		60 год.	80 год.
		Вид контролю: 7 - залік	
Хоровий клас, хорове диригування, постановка голосу			

Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета курсу – підготовка висококваліфікованих фахівців до організації та здійснення хорової діяльності з учнями на уроках музики та під час гурткової діяльності.

Завдання:

- засвоїти методику розвитку вокально-хорових та слухових навичок у дітей;
- розглянути класифікацію дитячих хорових колективів;
- опанувати методику постановки дитячого голосу;
- набути навичок роботи над елементами хорової звучності (строєм, ансамблем, дикцією тощо);
- засвоїти принципи добору навчального та концертного репертуару для дитячого хору;
- засвоїти методику аналізу хорового твору (музично-теоретичного, вокально-хорового, виконавського);
- оволодіти методами вивчення вокально-хорового твору із школярами;
- оволодіти методикою проведення репетицій з дитячим хоровим колективом;
- засвоїти характеристику основних жанрових зразків вокально-хорової музики.

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль №1.

Тема 1. Хоровий спів у школі.

«Хоровий спів – один із ключових видів колективної виконавської діяльності в школі. Він забезпечує комплексний розвиток особистості: від формування вокальної культури та музичного слуху до становлення світогляду, творчого мислення та емоційного інтелекту учнів. Будучи одним із найулюбленіших видів музичної діяльності дітей, хорове мистецтво безпосередньо впливає на їхні естетичні та моральні почуття.

Хор – це організований колектив співаків, які спільно виконують вокальний твір із супроводом або а cappella. Українське хорове мистецтво є унікальним світовим явищем і фундаментом національної культури. Через багатовікові традиції духовної та народної музики світ пізнає історію та

ідентичність України. Саме тому вивчення методики роботи з дитячим хором є стратегічним завданням для підготовки сучасного вчителя музичного мистецтва».

Відомі дитячі хорові колективи рівненщини. Їх керівники, репертуар, концертна діяльність, методика роботи.

1. Зразковий дитячий хор «Кредо», керівник – спеціаліст твищої категорії, старший викладач Тетяна Мись. Хор – учасник щорічного фестивалю пісенного мистецтва «Різдвяні піснеспіви». 2012 року хор взяв участь в Міжнародному мистецькому проєкті «Дорослі і діти» м. Регензбург (Німеччина), у 2013 році на конкурсі духовної музики у м. Превезе (Греція) здобув бронзову медаль, у 2015 році на Міжнародному фестивалі-конкурсі «Колядок та щедрівок» в м. Жешув (Польща) хор отримав срібний диплом, у 2014 та 2016 роках хор учасник а в 2018 лауреат I ступеня Всеукраїнського фестивалю - конкурсу духовних піснеспівів «Від Різдва до Різдва» м. Дніпро. У 2016 лауреат III ступеня Всеукраїнського відкритого дитячо-юнацького фестивалю-конкурсу «Співаймо канон» м. Львів, у 2017 році лауреат III ступеня Всеукраїнського відкритого фестивалю-конкурсу хорового мистецтва «Жайвір скликає друзів» м. Львів та лауреат I ступеня Всеукраїнського пісенного фестивалю-конкурсу «Веснянийпервоцвіт» м. Рівне. У 2018 році хор лауреат II ступеня Всеукраїнського конкурсу хорового мистецтва ім. В.Пекара м. Рівне.

2. Зразковий хор молодших класів «Камертон», керівник – спеціаліст вищої категорії, старший викладач Олена Огонь. З 2003 року колектив бере активну участь у концертній діяльності відділу хорового співу, РДМШ № 2 та міста. Хор „Камертон” – постійний учасник щорічних фестивалів пісенно-музичного мистецтва „Різдвяні піснеспіви”, «Радуйся земле...» та «Зустрічаємо Різдво». Колектив є лауреатом обласних оглядів-конкурсів хорових колективів серед шкіл естетичного виховання, лауреатом II ступеня IX Міжнародного фестивалю дитячого хорового співу «Весняні дзвіночки»,

лауреатом II ступеня Всеукраїнського дитячо-юнацького конкурсу української музики "Бурштинові нотки", лауреатом I ступеню XII Всеукраїнського пісенного фестивалю «Весняний первоцвіт» м. Рівне.

3. Хор молодших класів «Співаночки», керівник з 2013 року – спеціаліст I категорії Ольга Костюк. Хор – учасник фестивалю пісенно-музичного мистецтва «Різдвяні піснеспіви» та обласного огляду-конкурсу серед шкіл естетичного виховання, звітних та творчих концертів відділу хорового співу.

4. Хор підготовчої групи «Домісолька», керівник – спеціаліст вищої категорії, старший викладач Олена Огонь. Учасниками хору є найменші учні нашого відділу віком 5-7 років, які готуються стати співаками та учнями хорового відділу.

5. Зразковий естрадний хор «Кольорові ноти» розпочав свою діяльність в стінах Міського Будинку культури з 2017 року. Сьогодні в колективі займається близько 50 вихованців віком від 5 до 15 років. Заняття проходять в різновікових групах, де кожна з них має свій оригінальний репертуар українських пісень. Дружний та об'єднаний спільною ідеєю колектив естрадного хору «Кольорові ноти» постійно вдосконалюється у творчому плані, веде активну концертну діяльність, бере участь у міських, обласних, Всеукраїнських фестивалях та конкурсах. Репертуар: С. Малько «Белівер», С. Малько «Долоньки», Злата Огнєвич «За лісами–горами», С. Тарабарова «Маніфест», Н. Май «Парасольки», Ю. Рибчинський «Килим з маків», М. Лисич «Сонце».

6. «Народний художній колектив» камерний хор «Ave Maria».

Основу репертуару хору «Ave Maria» складає вітчизняна і світова класика, обробки народних пісень, духовна та сучасна музика. Отримавши звання «Зразковий», завоювавши звання Лауреата II премії Всеукраїнського конкурсу ім. М. Д. Леонтовича (1988р., м.Київ), хор заслужено визнаний на

теренах України і зарубіжжя. Хоровий колектив гастролював в Болгарії, Польщі, Естонії.

Тема 2. Організація вокально-хорової роботи з дитячим хором.

У роботі з дітьми особливе значення має знання їх психології та фізіології, віковий розвиток їхнього голосового апарату, володіння методикою роботи. Для дітей характерним є позитивне ставлення до участі в хорі. Зберегти любов до хорового співу не менш важливо, ніж навчити красиво і виразно співати. Безперечно, вокальні можливості учнів є не однаковими. Тому з дітьми 1-го класу краще працювати окремо та особливого значення надавати розвитку уваги, музичної пам'яті, вихованню швидкої реакції при виконанні певних завдань. Поступово об'єднуючи їх надалі з основним складом хору, на першому етапі працюючи над нескладними творами. Це дасть змогу малюкам відчувати себе єдиним цілим у звучанні всього колективу.

Запорукою успішної роботи є дбайливо підібраний склад хору. Відбір співаків проводиться у кілька етапів. Перше прослуховування носить завжди умовний характер. Індивідуальне прослуховування проводиться на знайомих піснях, які попередньо проспівуються з усіма дітьми. Перевірку дітей можна проводити і у формі гри. Головне – виявити природу голосу кожної дитини.

Після остаточної перевірки і відбору учнів до хорового колективу починається складна робота, яка потребує систематичних занять, серйозного ставлення до хорових занять батьків. Саме батьки повинні стати першими помічниками і однодумцями керівника.

Кількісний склад дитячого хору не повинен перевищувати 50-55 осіб. Це зумовлено складністю вокально-хорової роботи з дітьми.

Уже на перших заняттях хору діти повинні отримувати задоволення від нової для них форми музичної діяльності – колективного співу. Тому, дуже важливо перші твори для вивчення вибирати нескладні, цікаві за змістом, мелодійні. З перших занять співаків ознайомлюють з поняттям «співоча

поставу», навчають дотримуватися правил, пов'язаних з нею. Діти повинні поступово усвідомити, що правильне положення корпусу, голови, рук, ніг, є запорукою красивого, злагодженого звучання.

Правила співочої постави.

1. Голову завжди тримають прямо, вільно, не опускаючи її вниз і не відкидаючи назад.

2. Стояти потрібно твердо на обох ногах, рівномірно розподіливши на них вагу всього тіла.

3. При співі сидячи корпус тримають рівно, не напружуючись, руки кладуть на коліна.

4. Якщо діти співатимуть за поголосниками, то тримати їх треба на такій висоті, щоб добре бачити керівника, зберігаючи при цьому правильне положення корпусу і голови.

Творчий розвиток дитячого хорового колективу неможливий без оволодіння вокально-хоровими навичками. Основою вокально-хорової техніки є формування навичок правильного співочого дихання, що сприяє якості звуку, чистоті інтонування, виразності виконання, чіткій вимові тексту. Практика роботи з дітьми свідчить, що працювати над диханням краще на музичному матеріалі, ніж над окремими технічними вправами без вокалізації.

Загальний діапазон дітей становитиме від «до» першої октави до «мі-бемоль» другої. Проте не варто часто зловживати крайніми звуками діапазону. Виховання голосу потрібно починати з примарних тонів, до яких належать звуки, найзручніші для виконання. Вони знаходяться в середині співацького діапазону. Примарне звучання залежить від індивідуальних особливостей голосового апарату і може змінюватись залежно від його розвитку. Вироблення однакової манери формування і звучання голосних при одночасній чіткій їх вимозі є запорукою не тільки красивого звучання, а й виразної вимови тексту в вокально-хорових творах.

Робота над дикцією з дітьми потребує уваги щодо розвитку артикуляційного апарату, який у більшості дітей в'ялий і скутий. Так, для розвитку рухливості губ корисні склади: «бу», «пу», «бі», «пі», «по», «ба», «па». Для рухливості язика і його активності використовують склади «ла-ло-лу-лі-ле»; «да-до-ду-ді-де»; «та-то-ту-ті-те» з поступовим їх чергуванням. М'язову рухливість артикуляційних органів допомагають розвивати вправи зі складосполученнями: «ба-бо-бе-бі-бу», «на-но-не-ні-ну», «ра-ро-ре-рі-ру». Особливо складним для дітей молодшого шкільного віку є сонорний приголосний [р]. Для його активізації доцільно використовувати вправи на склади «дро-дра-дрі-дре-дру», змінюючи темп та динаміку.

Основними принципами роботи з дитячим хором залишаються загальний музичний розвиток, емоційне збагачення та формування художнього смаку. Репертуар має бути високохудожнім, відповідати віковим особливостям голосу та мати чітку виховну спрямованість. Твори повинні не лише розвивати техніку, а й викликати у дітей щирий емоційний відгук.

Репертуар дитячого хорового колективу повинен складатися з творів композиторів-класиків, сучасних авторів, народних пісень. Особливу увагу варто приділяти роботі над народною піснею, яка є чудовим матеріалом для вокально-хорового виховання співаків, для вивчення історії народу, його культури, традицій, побуту, обрядів тощо.

Для дітей молодшого віку необхідно добирати одноголосі твори, приємні на слух, виразні в музичному відношенні, написані в зручній теситурі. В подальшій роботі, залежно від розвитку вокальних та слухових можливостей учнів, бажано включати до репертуару одноголосі твори з елементами двоголосся. При доборі репертуару приділяють увагу текстам, уникаючи в них великої кількості шиплячих звуків.

Перед тим як новий твір брати в роботу хдитячим хоровим колективом, керівник повинен ретельно підготуватись до цього моменту: познайомитися з творчістю авторів музики і тексту, історією його

виникнення, проаналізувати музику і текст щодо можливих складностей у роботі, підготувати питання для розбору і аналізу твору учнями, підібрати вправи, які сприятимуть засвоєнню складних місць у творі тощо.

Виконання твору педагогом передбачає володіння інструментом, голосом, його тембровими барвами, динамічною палітрою, виразністю, чіткістю вимови тексту. Корисно буде продемонструвати твір у виконанні різних хорових колективів (відеометод) з подальшим обговоренням з дітьми.

У хорі молодших класів здебільшого розучують твори на слух, що допомагає розвивати музичну пам'ять дітей, увагу, активувати процес роботи. Слід зауважити, що вивчення творів на слух корисно, на будь-якій стадії становлення колективу.

Складним і важливим моментом у роботі з дитячим хором є розвиток гармонійного слуху учнів. Працюючи на перспективу, необхідно розуміти, що одноголосий спів, навіть при високому виконавському рівні, не створює тієї краси звучання співочих голосів, як хорове багатоголосся. Тому, поряд з роботою над унісоном, потрібно вести цілеспрямовану, послідовну роботу над багатоголоссям. Головним у роботі над хором є поступове сприйняття співаками звучання кількох голосів, вміння тримати свою партію, зберігаючи її інтонаційну чистоту.

Для співу на два голоси педагог має підготувати дітей до сприйняття на слух творів у хоровому та інструментальному виконанні з визначенням кількості голосів у них. Підготовчий період розпочинається з роботи над ритмічними канонами, ритмічними вправами, ритмічним двоголоссям, ритмічними акомпанементом, використовуючи при цьому різні тембральні забарвлення.

Особливу увагу варто приділяти роботі над канонами. На першому етапі вони повинні бути невеликими за розміром, з нескладною мелодією, краще з широким інтервальним сполученням голосів. Матеріалом для роботи можуть бути окремі вправи, уривки з пісенно-хорової літератури. Працюють

над ними в різних тональностях, використовуючи різну динаміку, штрихи, відключаючи звучання однієї партії і поновлюючи її за рукою керівника.

Діти завжди люблять виступати. Кожний концерт для них свято, до якого вони готуються з почуттям зацікавленості і відповідальності. Обов'язковою формою концертної діяльності є концерти-звіти. При підготовці концертів потрібно подбати про зовнішній вигляд учасників хору. Зовнішня охайність, дисциплінованість, підтягнутість, емоційність має велике значення для успішного виступу. На сцені співаків розміщують у кілька рядів за принципом каскаду («драбинки»): діти меншого зросту – у першому ряду, вищі – у наступних, щоб забезпечити кожному вільний огляд керівника. Розташування на концерті має максимально відповідати репетиційному, що сприяє психологічному комфорту та стабільності ансамблю.

Особливу увагу слід приділяти сценічній етиці: вмінню виходити на сцену, дисципліновано триматися під час виконання та колективно залишати підмостки. Виховання культури поведінки в залі та на сцені є невід'ємною частиною формування особистості майбутнього артиста.

Тема 3. Методика вокально-хорової роботи з дітьми. Постановка дитячого голосу. Елементи хорової звучності.

Творчий розвиток дитячого хорового колективу неможливий без оволодіння вокально-хоровими навичками. Основою вокально-хорової техніки є формування навичок правильного співацького дихання, що сприяє якості звука, чистоті інтонування, виразності виконання, чіткій вимові тексту. Розглядаючи питання дихання в утворенні звуку, слід відзначити, що робота дихального апарату під час мовної і співочої фонації тісно пов'язана з роботою гортані і артикуляційного апарату. Як відомо, повітряний струм викликає коливання голосових зв'язок, внаслідок чого народжується звук, який, потрапляючи у резонаторні порожнини, посилюється і набуває вокального звучання. Співацьке дихання складається з двох моментів: вдиху

і видиху. Їх характер зумовлюється характером твору. Занадто сильний вдих веде до форсованого нерівного звучання і підвищення інтонації. Мляве дихання позбавляє звук барвистості і викликає пониження інтонування. У співочій практиці розрізняють чотири основні типи дихання:

- ключичний, при якому активно працюють м'язи плечового пояса, у результаті чого піднімаються плечі. Цей тип дихання дуже розповсюджений у шкільній практиці. Плечові рухи вказують на те, що повітрям заповнюється лише верхня частина легенів і такого дихання не вистачає до кінця фрази.

- черевний, або діафрагматичний - подих здійснюється за рахунок активних скорочень діафрагми і м'язів живота;

- змішаний - грудочеревний здійснюється при активній роботі м'язів як грудної, так і черевної порожнини, а також нижнього відділу спини. Щоб краще розвинути тривалість дихання, корисно співати різні вправи: діти за рукою хормейстера беруть дихання, затримавши подих та зробивши опору на першому звуці, починають співати на голосну "у". При цьому керівник рахує "раз", "два", "три", "чотири" тощо. Це викликає у дітей інтерес, активність, мотивацію змагання - хто довше протягне звук. Такі вправи проводяться на початковому етапі роботи хорового колективу, коли учні ще не знайомі з нотами. У процесі роботи цю вправу можна ускладнити, уповільнивши темп лічби і збільшивши цим тривалість видиху. Після цього можна переходити до співацьких вправ, що включають безперервне виконання на 3-4 тактах. У процесі систематичних тренувань організм дитини пристосовується до правильного дихання. Закріпити ці навички можна на вправі «дихання без звуку»:

- маленький вдих - довільний видих;
- маленький вдих - повільний видих на приголосні «ф» або «в» на рахунок до шести, до дванадцяти;
- вдих з рахунком на розспів у повільному темпі;
- короткий вдих носом і видих через рот на рахунок вісім;

- подібні вправи можна повторити, піднімаючи і нахиляючи голову без зупинок, а також повертаючи голову направо й наліво. Слід зауважити, що ці вправи дуже корисні як для формування навички вокального дихання, так і для розігрівання голосового апарату. Під час виконання хорових творів часто необхідно використовувати прийом ланцюгового дихання, завдяки якому можна виконувати музичні фрази будь-якого обсягу, вони не розриваються зміною дихання і у слухачів створюється враження, що хор виконує фразу на одному диханні. Використовуючи під час співу ланцюгове дихання, необхідно дотримуватися певних правил:

- не робити вдих одночасно з поруч сидячим сусідом;
- не робити вдих на стику музичних фраз, а лише по можливості усередині довгих нот;
- брати подих непомітно й швидко;
- вливатися в загальне звучання хору без акценту, з м'якою атакою, інтонаційно точно;
- чуїно прислухатися до співу своїх сусідів і загального звучання хору.

Для вироблення навичок ланцюгового дихання, насамперед, потрібно навчитися швидко і непомітно міняти подих усередині довгих нот. Із цією метою застосовується вправа, що побудована на низхідній або висхідній гамі з довгими тривалостями, без пауз і цезур. Наприклад: Вправа виконується кілька разів у різних тональностях у межах робочого діапазону з назвою звуків або на склади: лю-, на-, ма, ю- тощо. Хормейстеру необхідно слідкувати за тим, щоб співаки брали дихання не на стику щаблів і не одночасно, а по черзі, усередині довгих нот. Також корисно співати закритим ротом або на будь-який склад довгі за тривалістю звуки, користуючись ланцюговим диханням так, щоб момент поновлення подиху не був чутний: Регуляцією тривалості фонаційного видиху є довжина музичної фрази. Рекомендується використовувати вправу, що сприяє тривалості фонаційного видиху: На початковому етапі роботи з дитячим хором важливо вибирати

твори з урахуванням ступеня розвитку навичок економного розподілу подиху під час співу: від пісень із короткими музичними фразами поступово переходити до пісень з більш довгими. Якщо музична фраза виявляється для школярів занадто довгою, то в процесі розучування твору вважається припустимим трохи прискорити темп, а потім поступово сповільнити його до потрібного.

Для художнього виконання твору потрібна культура звуку. Вона забезпечується не тільки правильним диханням і дикцією, а й манерою звукоутворення, яка, насамперед, залежить від вміння володіти своїм голосом. У співаків-початківців, як правило, дихання нестійке, нижня щелепа стиснута, губи м'яві, шия витягнута, це негативно впливає на якість звуку – спів стає нечистим, неприємного горлового тембру, з “плоским”, “білим” звучанням. Звукова палітра хору може бути різноманітною та різнобарвною, адже для того, щоб передати радісний, ліричний, героїчний, драматичний або гумористичний зміст потрібен різний характер звуку, різні звукові барви. При всіх змінах характеру звучання, звук хору повинен мати постійні якості: бути природнім, не напруженим, рівним на всьому діапазоні, округлим, точним. Особливе значення для правильного звукоутворення має формування голосних звуків. Їх якість залежить від форми рота під час співу: нижня щелепа опускається повільно, утворюючи губами коло. За таких умов утворюється округлений звук. Щоб уникнути плоского, відкритого звуку рекомендується співати вправи на склади “ду”, “до”, “ту”. Щоб виробити однакове звучання голосних слід співати вправи на одній висоті, на склади: ді, де, да, до, ду; мі, ме, ма, мо, му; грі, гре, гра, гро, гру; е, лі, о, но, фа.

Під час навчання співу триває перебудова роботи голосового апарату з мовної функції на співацьку. При цьому артикуляція співу суттєво відрізняється від мовної, яка характерна звичайній розмовній вимові слів. У розмовному мовленні більш енергійно й швидко працюють зовнішні органи артикуляційного апарату, тобто губи, нижня щелепа, а при співацькому

утворенні звуків активніше й енергійніше функціонують внутрішні артикуляційні органи – язик, м'яке піднебіння, глотка. Культура звука в дитячому хорі багато в чому залежить від того, як артикулюються голосні під час співу. Усі голосні повинні звучати округлено, трохи навіть затемнено за тембром і рівно. У правильному формуванні голосних під час співу велике значення має положення рота і губ. Керівникові хору належить постійно стежити за тим, щоб артикуляційний апарат співаків приймав правильну форму відповідно до тої чи іншої голосної. Так, голосний звук (а) потребує досить широко розкритого роту, але хормейстерові слід контролювати якість звука, щоб не отримати відкритий звук. Голосний звук (о) допомагає закріпити округлу манеру звучання, при цьому губи трохи випнуті вперед у вигляді «бантика». Артикулюючи голосний звук (у), слід активно витягнути губи вперед, «трубочкою». Цей звук допомагає сконцентрувати звучання, робить його прикритим, зібраним. Голосний звук (і) привчає співаків до користування верхніми резонаторами, спрямовує звук уперед, додає йому світлого забарвлення. При цьому рот майже закритий, а губи трохи відтуляють передні зуби. Вправи з цим звуком допоможуть у роботі над дзвінкістю й легкістю співу. Під час співу голосного звуку (е) рот набуває положення напівусмішки, його треба вимовляти виразно, він теж допомагає закріпленню навичок округленого звучання. Йотовані голосні: (я), (ю), (ї), (є) передають звучання звичайних (а), (у), (і), (е) після м'якої приголосної (й).

Керівникові дитячого хору слід знати про вплив окремих голосних на роботу дихального апарату та якість звукоутворення під час співу. Так, голосні (і) та (у) допомагають активізації роботи голосових зв'язок та дихання, бо при формуванні цих голосних вони не потребують широко відкритого рота. Крім того, звук (і) допомагає знайти близьке звучання і для інших голосних, оскільки сам звучить дзвінко та яскраво. Така особливість зумовлена тим, що одна з його власних формант збігається з високою співочою формантою – групою підсилених обертонів, які формують тембр

голосу. Голосний (у) допомагає формувати звук на «зівку», знайти правильне положення м'якому піднебінню, виробити м'яке звучання голосу. Нейтральне положення гортань займає під час співу голосного (а).

Робота артикуляційного апарату спрямована передусім на досягнення під час співу хорошої, правильної дикції. Під якісною співацькою дикцією розуміється розбірливе, чітке, виразне, чисте звучання кожного голосного та приголосного зокрема, а також слів, фраз, усього тексту в цілому. Вона вимагає досконалої природної вимови слів, правильних акцентів і наголосів. Зазвичай погану дикцію учасників хору зумовлює млявий артикуляційний апарат, для якого характерна відсутність повної свободи. На початковому етапі вокального виховання дітей слід домагатися м'якого опускання нижньої щелепи, активного й еластичного руху язика, губ, слідкуючи за спокійним станом м'язів обличчя.

Серйозною перешкодою в роботі над дикцією є занадто млявий або напружений рух язика. Цей орган являє собою сукупність м'язів, розташованих у різних напрямках, завдяки чому він може різко змінювати свою форму і положення, від чого залежить правильне звучання голосних і приголосних та їх чітка вимова. Тому необхідно домагатися досягнення в роботі язика повної м'язової свободи. Цьому сприяють вправи, у яких застосовуються склади із зубними язовими – (д), (з), (т), (р), (л), (н), а також губними приголосними – (б), (п), (в), (м). Такі склади (да, де, ді, до, ду; ла, ле, ло, лі, лу; ба, бе, бі, бо, бу; зі, зе, за, зо, зу; або ті, ді) залишають задню частину язика в стані спокою, активізуючи рух його передньої частини. Темп на початковому етапі роботи щодо напруженості м'язів язика повинен бути помірним, вправи співаються або на одному звуці, або гамоподібно. Поступово темп можна прискорювати, а вправи ускладнювати. Особливої уваги в роботі з дітьми молодшого віку потребує приголосний (р). Діти цього віку вимовляють його досить мляво, що зумовлено м'язовою слабкістю та пасивністю передньої частини язика.

Удосконалюючи вимову цього приголосного, слід рекомендувати вправи, проспівуючи які відчувалося б тремтіння, кінчика язика. Це можуть бути такі склади: кра-кро-кру; бра-бро-бру; дра-дро-дру; пра-про-пр; гра-гро-гру; тратро-тру та інші.

Розвивати м'язи артикуляційного апарату допомагають і різноманітні скоромовки, які можна промовляти або ж проспівувати на одному звуці чи нескладних поспівках (див. Додаток В). Роботу зі скоромовками слід розпочинати із засвоєння тексту, промовляючи його активно і чітко, обов'язково в досить повільному темпі. Під час проспівування скоромовок як вокальних вправ, слід передусім звертати увагу на якість звука, чистоту інтонації, правильне дихання і звукоутворення. У дітей середнього віку гортань дещо опущена, а це впливає на звучання голосу і на вимову слів. Це може бути наслідком фізіологічних змін дитячого організму, недоліків розмовної мови, іноді результатом наслідування чужої манери співу, що, як правило, є копіюванням не завжди якісного співу. Глибоко опущена гортань зумовлює й глибоку вимову, ліквідація цього недоліку може бути здійснена за допомогою вправ з використанням сонорних приголосних: л, м, н.

Важливим фактором у роботі над текстом хорового твору є правильне співвідношення наголошених та ненаголошених складів. Типова помилка при цьому – увиразнення закінчень слів, їхнє виділення під час співу, а це спричиняє перенесення логічних акцентів на ті елементи, де їх не повинно бути. Керівник хору повинен постійно стежити за осмисленим, грамотним, чітким проспівуванням тексту, контролювати логічні наголоси в словах та музичних фразах. При цьому можна використати засоби звукозапису, а потім разом із дітьми проаналізувати помилки. Співацький голос та особливості його розвитку. Будова голосового апарату.

Тема 4. Ансамбль як художня цілісність компонентів хорової звучності. Дикція і артикуляція. Робота над звуковеденням і звукоутворенням.

Ансамбль – це не просто технічна вправа, а психологічна єдність колективу. Тільки за умови досягнення ансамблевої цілісності хоровий твір набуває художньої переконливості та естетичного впливу на слухача.

Хоровий ансамбль (від франц. ensemble – разом, цілісність) – це якісний показник спільного виконання, що полягає в органічному поєднанні всіх компонентів звучання: інтонації, ритму, тембру та динаміки. У роботі з дитячим колективом досягнення ансамблю є складним технологічним процесом, який базується на вмінні кожного співака «чути себе в хорі, а хор у собі».

Основні види хорового ансамблю:

Унісонний ансамбль – це злагожденість звучання всередині однієї партії (унісон). Для дітей молодшого віку це основа, з якої починається хорова робота. Він передбачає єдину манеру звукоутворення, однакову висоту звука та одночасну вимову тексту.

Загальний ансамбль – збалансованість звучання між хоровими партіями (у двоголосних чи багатоголосних творах). Головна вимога – жодна партія не повинна виділятися за силою звука, якщо цього не вимагає художній задум.

Компоненти художньої цілісності ансамблю:

- Інтонаційний ансамбль: передбачає бездоганно чисте спільне інтонування. У дитячому хорі він досягається через роботу над «ланцюговим диханням» та вирівнюванням примарної зони звучання.
- Ритмічний ансамбль: одночасність вступу, ритмічна пульсація всередині твору та спільне зняття звука. Це вимагає від дітей високої концентрації уваги на жести диригента.
- Тембральний ансамбль: найскладніший елемент, що полягає у «прислуховуванні» дітей одне до одного для створення єдиного командного тембру (світлого, прозорого, «сріблястого»), що характерно для дитячих голосів.

- Динамічний ансамбль: рівновага сили звучання. У дитячому хорі важливо уникати форсованого звуку (крику), оскільки він миттєво руйнує ансамбль і шкодить вокальному апарату.

Методичні рекомендації для вчителя:

- Слуховий самоконтроль: постійно стимулювати дітей аналізувати звучання своїх сусідів.
- Робота а caprella: спів без інструментального супроводу є найкращим засобом виховання справжнього хорового ансамблю.
- Вирівнювання голосних: ансамбль неможливий без єдиної форми рота при вимові голосних (особливо «А», «Е», «О»), що забезпечує однорідність тембру всієї групи.

Чітка дикція та правильне звукоутворення – це не лише технічні вимоги, а й засоби художньої виразності. Без розбірливого слова хор втрачає свій зміст, а без правильного звукоутворення – свою музичну природу.

Дикція і артикуляція в дитячому хорі

Артикуляція – це механічна робота органів мовлення (язика, губ, м'якого піднебіння, нижньої щелепи).

Дикція – це результат цієї роботи: чітка, розбірлива вимова слів.

Методичні установки для керівника дитячого хорового колективу.

Активність без напруження. Головна проблема дітей — «ледачі» губи та затиснута щелепа. Їх потрібно навчити розкривати рот вертикально (на відстані двох пальців між зубами), що звільняє вихід звуку.

Закон хорової дикції. У вокалі приголосні вимовляються максимально коротко і чітко, а голосні – максимально протяжно. Приголосні, що стоять у кінці слова, переносяться до наступного складу (наприклад: «спі-ва-ю-тьді-ти»), що забезпечує безперервність лінії.

Робота над шиплячими та свистячими. Слід виховувати «миттєву» вимову [с], [ш], [ч], щоб уникнути зайвого фонового шуму в хорі.

Робота над звукоутворенням та звуковеденням

Це сфера вокальної технології, яка визначає красу та тривалість хорового звучання.

Звукоутворення (Атака звуку). Для дітей рекомендується переважно м'яка атака – момент змикання зв'язок збігається з початком видиху. Це запобігає травмуванню дитячих голосів та забезпечує кантиленне (співуче) звучання.

Тверда атака використовується рідко, лише для досягнення особливих акцентів (маркато), і потребує обережності, щоб не спровокувати крик.

Звуковедення (Штрихи).

Legato (Легато) – основний вид звуковедення. Студенти мають оволодіти методикою «ланцюгового дихання», коли співаки змінюють повітря в різний час, створюючи ефект нескінченного звуку.

Non legato (Нон легато) – спів без зв'язності, але без різких пауз. Важливо стежити, щоб діти не «штовхали» кожен звук животом.

Staccato (Стакато) – гострий, короткий звук. Дуже корисне для розвитку активності діафрагми та легкості голосу.

Методичні поради щодо поєднання компонентів.

Принцип «високої позиції». Будь-яка артикуляція (навіть найактивніша) не повинна занижувати позицію звуку. Звук завжди має бути «у куполі» (верхні резонантори).

Голосні як основа. Робота над звуковеденням починається з вирівнювання голосних. У дитячому хорі всі голосні мають прагнути до «о-подібної» або «у-подібної» форми (округлення), що робить хор однорідним за тембром.

Виразне читання тексту. Перед співом корисно прочитати текст пісні ритмізованим шепотом на активній опорі — це автоматично активізує і артикуляцію, і дихання.

Тема 5. Розспівування дитячого хору.

Розспівування – це не просто розігрів голосових зв'язок, а фундамент кожного заняття, де закладаються вокально-технічні навички. Важливо усвідомити, що розспівування має бути системним, цілеспрямованим та психологічно захопливим.

1. Мета та завдання розспівування

Мета: привести голосовий апарат у робочий стан та налаштувати слухову увагу колективу.

Завдання:

- Активізація співочого дихання.
- Налаштування високої вокальної позиції.
- Робота над чистотою інтонування та ансамблем.
- Підготовка до подолання технічних труднощів репертуару.

2. Структура розспівування (від простого до складного)

Тривалість розспівування для дітей зазвичай становить 10–15 хвилин. Процес має відбуватися в такій послідовності:

- Вправи на дихання (без звуку):
- Короткий вдих «носом» (відчуття аромату квітки) та довгий рівномірний видих на звуки «с-с-с» або «ш-ш-ш».
- Вправа «собачка» (активне дихання животом) для активізації діафрагми.
- Вправи на закритий звук (на мурмурандо — «М»):
- Виконуються в межах терції або квінти. Допомогають відчути головне резонування («маску») без навантаження на зв'язки.
- Робота над голосними та кантиленою (плавністю):
- Вправи на сполучення «Ма-ме-мі-мо-му» на одній ноті. Важливо стежити за округленням звуку та єдиною позицією.
- Активізація дикції та артикуляції:
- Вправи на стакато (короткі звуки) на склади «ку», «кьо», «ля». Це стимулює роботу кінчика язика та м'якого піднебіння.

- Розширення діапазону та розвиток рухливості:
- Висхідні та низхідні гамоподібні пасажі, арпеджіо.

3. Методичні принципи розспівування

Теситурний принцип. Починати розспівування слід із примарних тонів (середній регістр: фа1 – ля1), поступово розширюючи діапазон вгору і вниз.

Транспонування. Кожна вправа має повторюватися по півтонах. Це привчає дитяче вухо до зміни тональності.

Взаємозв'язок із репертуаром. Якщо в основному творі є складний інтервал або ритмічний малюнок, його варто виокремити і перетворити на вправу для розспівування.

Емоційність. Для молодших школярів вправи мають мати ігровий характер (імітація звуків природи, тварин, казкових персонажів).

4. Типові помилки, яких слід уникати:

Форсований звук (крик). Під час розспівування не можна вимагати від дітей великої гучності. Пріоритет — легкість і чистота.

Одноманітність. Використання одних і тих самих вправ щоразу призводить до втрати інтересу та механічного співу. Комплекс вправ треба оновлювати кожні 2–3 тижні.

Відсутність контролю постави. Не дозволяйте дітям закидати голову вгору при русі мелодії вгору.

Порада майбутнім керівникам дитячого хорового колективу

Використовуйте сучасні цифрові інструменти, наприклад Perfect Pitch або мобільні тюнери, щоб наочно демонструвати дітям точність їхнього інтонування під час розспівування.

Змістовий модуль №2.

Тема 1. Методика роботи над хоровим твором. Підготовка вчителя музичного мистецтва до розучування хорового твору.

Методика роботи над хоровим твором є центральним розділом підготовки вчителя-хормейстера. Акцент ставиться на технологічність

підготовки та алгоритмізацію процесу, що дозволяє максимально ефективно використовувати час репетиції.

Процес поділяється на два великі етапи: теоретична підготовка вчителя та практичне втілення з колективом.

1. Етап попередньої підготовки вчителя (Дорепетиційний)

Перш ніж принести партитуру в клас, вчитель має виконати ретельний аналіз твору. Це убезпечує від методичних помилок та професійної невпевненості перед дітьми.

Складові аналізу:

- Мистецтвознавчий аналіз. Вивчення епохи, стилю композитора, ідейного змісту тексту. Вчитель має сформулювати «головну думку», яку він хоче донести через цей твір.
- Музично-теоретичний аналіз. Визначення форми, гармонічної мови, метроритмічних особливостей. Особлива увага — на кульмінаційні точки.
- Вокально-хормейстерський аналіз (Технологічний).
- Визначення діапазону партій та теситурних умов.
- Виявлення інтонаційних труднощів (хроматизми, стрибки, модуляції).
- Прогнозування ансамблевих проблем (динамічний баланс партій).
- Визначення місць для дихання (фразировка).
- Виконавський аналіз. Вибір темпу, нюансування, штрихів.
- Створення виконавського плану (трактування твору).

2. Методика розучування твору з дитячим хором

Процес засвоєння твору в дитячому колективі традиційно поділяється на три стадії:

І стадія: Ознайомлення та ескізне засвоєння

- Показ твору. Найкращий варіант – професійне виконання вчителем або прослуховування еталонного запису з обов'язковим обговоренням вражень.

- Вступне слово. Стисла, яскрава розповідь про твір (не більше 2-3 хвилин).

- Читання тексту. Опрацювання логічних наголосів, ритмізоване читання тексту по партіях.

II стадія: Технічне вивчення (Робота над деталями)

- Робота по партіях. Вивчення мелодичної лінії. У дитячому хорі ефективно використовувати метод «сольфеджування» (спів нотами) перед співом зі словами.

- Вирівнювання ансамблю та строю. Поєднання партій, робота над чистотою інтервалів у двоголоссі.

- виправлення помилок. Не варто «заспівувати» помилки. Якщо місце не виходить, його треба виокремити, перетворити на вправу і лише після засвоєння повернути в контекст твору.

- Робота над дикцією. Спеціальне відпрацювання вступів та закінчень фраз (спільне зняття звуку).

III стадія: Художнє оформлення та закріплення

- Цілісне виконання. Об'єднання всіх частин твору.

- Втілення виконавського задуму. Робота над нюансами, агогікою (незначними змінами темпу), художньою експресією.

- Спів без супроводу (а cappella). Навіть якщо твір має акомпанемент, спів без нього допомагає перевірити стійкість строю.

Методичні поради для майбутнього керівника дитячого хору:

- Принцип «від простого до складного». Не вимагайте всього відразу (і нот, і слів, і нюансів). Нарощуйте складність поступово.

- Гнучкість методів. Якщо діти втомилися, змініть вид діяльності – перейдіть від співу тексту до ритмічних вправ або аналізу образу.

- Використання ІТ. Записуйте репетиції на диктофон або відео – це найкращий спосіб для самоаналізу вчителя та виявлення прихованих помилок у звучанні хору.

- Створення партитури. Студентам рекомендується мати «робочу партитуру», де кольоровими маркерами позначені вступи партій, дихання та критичні точки інтонування.

Успіх розучування залежить від того, наскільки вчитель «пропустив твір крізь себе» на етапі підготовки. Чим чіткіше вчитель бачить кінцевий результат, тим швидше колектив його досягне.

Тема 2. Принципи розучування хорового твору.

Розучування хорового твору в дитячому колективі – це складний психолого-педагогічний процес. У сучасній методиці викладання музичного мистецтва виокремлюють такі ключові принципи, що забезпечують ефективність засвоєння репертуару:

1. Принцип художньої цілісності та єдності

Твір не можна сприймати лише як набір нот. З першого заняття студенти мають доносити до дітей художній образ. Навіть при вивченні окремих технічних пасажів дитина повинна розуміти емоційний зміст фрагмента (радість, сум, героїка), що допомагає уникати механічного, бездушного співу.

2. Принцип свідомості та активності

Діти мають розуміти, що вони роблять і навіщо.

Студент (керівник) не просто вказує на помилку, а пояснює її причину (наприклад, «звук занижений, бо не вистачило дихання»).

Використання методу аналізу: учні самі оцінюють своє виконання, порівнюючи його з еталоном.

3. Принцип послідовності та наступності («Від простого до складного»)

Процес розучування має чітку ієрархію:

Спочатку опановується ритмічна структура (читання тексту в ритмі).

Потім — мелодична лінія (сольфеджування або спів на певний склад).

Далі — поєднання партій (ансамбль).

Наостанок — художня деталізація (нюанси, агогіка).

4. Принцип міцності засвоєння (Репетиційність)

Навички вокальної техніки формуються через багаторазові повторення.

Проте, щоб уникнути втрати інтересу, у 2026 році рекомендується використовувати метод варіативного повторення:

Змінювати темп (повільно/швидко).

Змінювати динаміку (тихо/голосно).

Змінювати тембр (співати як «велетні» або «пташки»).

5. Принцип доступності та врахування вікових особливостей

Репертуар має відповідати вокальним можливостям дітей. Не можна вимагати від молодшого хору виконання складної поліфонії, якщо вони ще не опанували впевнений унісон. Теситура має бути зручною, а обсяг тексту — помірним.

6. Принцип випереджального розвитку слуху

Співаки мають «почути» ноту внутрішнім слухом раніше, ніж вона прозвучить голосом. Для цього під час розучування корисно:

Співати внутрішнім голосом («про себе»).

Вслухатися в акомпанемент, знаходячи в ньому підказки для своєї партії.

7. Принцип здорового звукоутворення (Охорона голосу)

Жодне художнє завдання не повинно виконуватися ціною перенапруження зв'язок. Під час розучування тривалих або технічно складних творів необхідно:

Робити паузи для відпочинку.

Використовувати методику «щадного» співу (упівголоса) на стадії технічного вивчення.

Тема 3. Добір навчального і концертного репертуару.

Добір репертуару – це стратегічне завдання керівника, оскільки саме навчальний та концертний матеріал визначає темпи вокального розвитку дітей та їхній інтерес до музики. Процес має базуватися на поєднанні класичної музики та сучасних освітніх тенденцій.

1. Критерії добору репертуару

При формуванні списку творів хормейстер має керуватися такими показниками:

1. Художня цінність. Твір повинен мати високу якість як музичного матеріалу, так і літературного тексту.
2. Вікова адекватність. Відповідність змісту твору психологічному розвитку дітей (уникати надто дорослої тематики для малюків і занадто дитячої – для підлітків).
3. Вокально-технічна відповідність. Твір має відповідати діапазону та теситурним можливостям хору.
4. Виховний потенціал. Спрямованість на формування духовних цінностей, патріотизму та естетичного смаку.

2. Структура навчального репертуару

Навчальний репертуар – це «тренажерний зал» хору. До нього входять:

1. Вправи та канони. Для відпрацювання конкретних навичок (дихання, стрій, багатоголосся).
2. Твори а cappella. Обов'язкова складова для розвитку гармонічного слуху та ансамблевої стійкості.
3. Народні пісні. Фундамент національного виховання та основа для роботи над кантиленою.
4. Класика. Твори українських (М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий) та світових класиків для засвоєння академічної манери співу.

3. Особливості концертного репертуару

Концертна програма – це обличчя колективу. Вона має бути:

1. Різноманітною за жанрами та темпами. Поєднання швидких, енергійних номерів із ліричними та філософськими.

2. Ефектною, але стабільною. Твори мають бути вивчені до рівня автоматизму, щоб діти могли зосередитися на артистизмі, а не на згадуванні нот.

3. Сценічно виправданою. Можливість використання елементів театралізації або легких рухів, що актуально для сучасної сцени.

4. Рекомендоване співвідношення творів (орієнтовно)

Для гармонійного розвитку колективу рекомендується такий баланс у репертуарному портфелі:

1. Український фольклор та його обробки — 30-40%.
2. Світова та вітчизняна класика — 20-30%.
3. Твори сучасних композиторів (у тому числі популярна музика в хоровому аранжуванні) — 20-30%.
4. Духовна музика — 10%.

5. Поради майбутнім керівниками дитячого хорового колективу щодо оновлення репертуару:

1. Цифровізація. Використовуйте сучасні платформи для пошуку нот, такі як IMSLP Petrucci Music Library для класики або українські хорові архіви.

2. Інклюзивність. Обирайте твори, тексти яких пропагують толерантність, підтримку та ментальне здоров'я.

3. Інтерактивність. Додавайте до репертуару твори з елементами «body percussion» (звуки тіла: хлопки, тупіт), що дуже подобається дітям і розвиває почуття ритму.

Тема 4. Методика проведення репетицій.

Методика проведення репетицій та концертних виступів базується на поєднанні класичної хорової школи з принципами педагогіки партнерства та здоров'язберезувальних технологій.

1. Методика проведення репетиції

Репетиція – це основна форма навчально-виховної роботи. Для дитячого хору вона має бути динамічною та чітко структурованою.

Структура репетиційного заняття (45–60 хв):

1. Організаційний момент (2-3 хв): Перевірка готовності, налаштування на творчу атмосферу.
2. Розспівування (10–12 хв): Підготовка апарату, робота над вокальною технікою (від мурмурандо до вправ на дикцію).
3. Робота над новим матеріалом (15–20 хв): Поки увага дітей максимальна, вивчаються найскладніші фрагменти або нові твори.
4. Динамічна пауза (3-5 хв): Вправи на розслаблення м'язів шиї, плечей, дихальна гімнастика або елементи музично-ритмічних ігор.
5. Закріплення та повторення (10–15 хв): Спів уже знайомих творів, робота над художніми деталями, нюансуванням.
6. Підсумок (2-3 хв): Аналіз досягнень, мотивація на наступне заняття.

Ключові методичні прийоми:

1. Метод «занурення». Створення емоційного фону через розповідь, ілюстрацію або відеоряд.
2. Метод моделювання. Виокремлення складного такту і перетворення його на розспівку.
3. Диригентська виразність. Особлива увага приділяється міміці та жесту керівника як головному засобу комунікації без слів.

Тема 5. Основні жанри хорової музики.

1. Духовна хорова музика. Це історично найдавніший пласт хорового мистецтва.

1. Літургія та Всенічна. Монументальні цикли, що стали вершинами творчості багатьох українських композиторів.
2. Хоровий концерт. Великий багаточастинний твір a cappella.

3. Псалом та Кант. Невеликі духовні пісні, що заклали основу професійного багатоголосся.

2. Світські академічні жанри

1. Хорова мініатюра (пісня). Невеликий за обсягом твір, зазвичай купюрної або наскрізної форми.

2. Хоровий цикл. Низка творів, об'єднаних спільною ідеєю або поетичним першоджерелом.

3. Кантата та Ораторія. Великі вокально-інструментальні жанри для хору, солістів та оркестру. У роботі з дітьми часто використовують фрагменти або дитячі кантати.

4. Хорова поема. Розгорнутий драматичний твір із наскрізним розвитком.

3. Народно-хоровий жанр

1. Обробка народної пісні. Пристосування фольклорного матеріалу для академічного хору (класичні зразки М. Леонтовича).

2. Хорова рапсодія. Твір, побудований на основі декількох народних тем.

3. Фольк-опера або фольк-кантата. Сучасні синтетичні жанри (наприклад, твори Є. Станковича).

4. Музично-театральні жанри

1. Оперний хор. Хоровий номер у складі оперної вистави.

2. Мюзикл для дітей. Сучасний жанр, що поєднує спів, хореографію та акторську гру (надзвичайно популярний сьогодні).

5. Прикладні та сучасні жанри

1. Гімн. Урочистий твір (державний, релігійний, шкільний).

2. Хорове аранжування популярної музики. Обробки сучасних хітів, джазових стандартів або рок-композицій, що сприяє зацікавленості підлітків.

3. Дитяча пісня. Провідний жанр у роботі з молодшим шкільним віком.

Методичні вказівки для майбутніх керівників дитячого хору щодо вивчення жанрів:

Жанрова відповідність. При виборі твору вчитель має враховувати, чи відповідає складність жанру (наприклад, поліфонічна fuga) рівню підготовки дитячого хору.

Стильовий підхід. Кожен жанр вимагає специфічного звукоутворення (народний спів відрізняється від академічного літургійного).

Використання джерел. Для аналізу жанрових зразків рекомендується використовувати Електронний архів української музики, де представлено широкий спектр партитур від бароко до сучасності.

Теми практичних занять

Тема 1. Класифікація дитячих голосів у хорі, їх характеристика.

Класифікація дитячих голосів базується на врахуванні фізіологічного розвитку дихальної системи та гортані дитини. Для майбутнього керівника хорового колективу важливо розрізняти голоси за тембром, діапазоном та теситурною витривалістю.

Основним критерієм поділу дитячих голосів є їх належність до певної вікової категорії, що визначає методику роботи з ними.

1. Загальна характеристика дитячого голосу

Дитячий голос (до початку мутації) називається дискантом (у хлопчиків) або просто дитячим сопрано/альтом (у дівчаток). Його головна особливість - головне резонування, легкість, прозорість та обмежена сила звуку.

2. Класифікація за висотою та тембром

Сопрано (Дискант). Це високий дитячий голос, що характеризується світлим, «сріблястим» тембром та особливою польотністю. Діапазон: до1 – соль2 (в окремих випадках до ля2 – сі2). Теситура: найбільш зручно звучить у межах мі1 – ре2. Поділ у хорі: часто поділяється на I Сопрано (високі, легкі) та II Сопрано (більш щільні, наближені до альтів).

Альт. Низький дитячий голос, що має оксамитовий, грудний, густий та насичений тембр. Діапазон: ля малої октави – мі². Теситура: найбільш стійке звучання в межах до¹ – до². Особливість: альти є фундаментом хорового ладу, вони мають бути інтонаційно стійкими, оскільки виконують середні голоси гармонічної верстки.

3. Вікова класифікація та еволюція голосу

Молодший вік (6–10 років). Голоси ще не мають чіткої диференціації на високі та низькі. Звук фальсетний, ніжний, дихання коротке. Діапазон: вузький (ре¹ – ре²). Методика: робота ведеться в основному в унісон на примарних тонах.

Середній вік (11–13 років). Передмутаційний період. Характеристика: Голоси набувають яскравості, сили, тембрової визначеності. Це «золотий вік» дитячого хору. Діапазон: максимально розширюється. Методика: формування повноцінного багатоголосся.

Старший вік (14–17 років). Мутаційний період. Відбувається докорінна перебудова апарату (особливо у хлопчиків). З'являються ознаки дорослих голосів (тенор, баритон). Методика: режим «охорони голосу», обмеження навантаження, використання вузького діапазону.

4. Методичні поради для вчителя музики

Принцип «не нашкодь». При доборі партій слід орієнтуватися не лише на діапазон (дитина може «дістати» високу ноту), а на тембр та зручність дихання. Якщо дитина співає високі ноти з напруженням — її слід перевести до альтів.

Регулярне прослуховування. Дитячий апарат швидко росте. Вчитель повинен перевіряти стан голосів мінімум два рази на рік, щоб вчасно помітити початок мутації або зміну тембру.

Використання тюнерів. Для точного визначення робочого діапазону студент може використовувати Piano Tuner & Metronome або аналогічні цифрові додатки.

Змішані склади. У сучасних школах часто створюються мішані хори, де дівчатка та хлопчики співають разом. Вчитель має стежити, щоб хлопчик-дишканти не копіювали більш «відкритий» звук дівчаток, зберігаючи специфічну «вузьку» атаку звуку.

Знання класифікації дитячих голосів дозволяє вчителю музичного мистецтва грамотно розподіляти хорові партії, що є запорукою професійного звучання колективу та вокального здоров'я учнів.

Тема 2. Організація вокально-хорової роботи з дитячим колективом.

Організація вокально-хорової роботи базується на синергії класичної хормейстерської школи та сучасних стандартів НУШ (Нова українська школа), де пріоритетом є здоров'язбережувальний підхід та розвиток м'яких навичок (soft skills) через колективну творчість.

1. Етапи створення дитячого хорового колективу

Організація роботи починається не з репетиції, а з планування та комплектування.

1. Комплектування та відбір. Прослуховування має проходити в ігровій формі. Перевіряється музичний слух (повторення мелодії), почуття ритму та стан голосового апарату. Важливо виявити не лише поточні дані, а й потенціал розвитку.

2. Розподіл на партії. На основі тембральних ознак та діапазону діти поділяються на сопрано (дишканти) та альти. У молодших класах цей поділ часто є умовним і може змінюватися.

3. Створення активу хору. Обрання старости, бібліотекаря, відповідальних за лад у класі. Це виховує самодисципліну.

2. Матеріально-технічне забезпечення

Для ефективної роботи сучасний хоровий клас має бути обладнаний:

1. Акустичним інструментом (фортепіано): у належному технічному стані.

2. Мультимедійним комплексом: для перегляду зразків виконання та використання інтерактивних програм (метрономи, тюнери, караоке-супровід).

3. Хормейстерськими сходами (станками): для забезпечення правильної співочої постави та візуального контакту з диригентом.

4. Дзеркалами: для самоконтролю артикуляції та постави під час індивідуальної роботи.

3. Режим роботи та гігієна голосу

Організація вокальної роботи вимагає суворого дотримання фізіологічних норм:

Тривалість занять. Для молодших школярів – 45 хв, для середніх та старших – 2 академічні години з обов'язковою 15-хвилинною перервою.

Гігієна голосу. Вчитель має стежити за температурним режимом та вологістю повітря в класі. Категорично забороняється співати під час респіраторних захворювань або в період гострої мутації (для хлопчиків).

Динамічні паузи. Кожні 20 хвилин інтенсивної роботи слід робити вправи на розслаблення м'язів шиї та спини.

4. Структура вокально-хорового навчання

Робота будується за циклічним принципом:

1. Вокальні вправи (Розспівування). Формування вокальної техніки (дихання, опора, атака звуку).

2. Теоретична підготовка. Елементарна теорія музики, софеджування партій, аналіз змісту твору.

3. Художньо-виконавська робота. Робота над ансамблем, строєм, динамікою та образом.

4. Сценічна практика. Репетиції на сцені, виступи, участь у фестивалях.

5. Поради для вчителя-практиканта:

Партнерська педагогіка. Уникайте авторитарного стилю. Заохочуйте дітей до обговорення трактування твору. Це підвищує їхню зацікавленість.

Цифрова підтримка. Створюйте закриті групи (у Viber, Telegram або Google Classroom), де викладайте аудіозаписи партій для домашнього прослуховування. Це значно прискорює процес розучування.

Інклюзивність. Організовуючи хор, залучайте дітей з різними рівнями здібностей. Хоровий спів має потужну терапевтичну та соціалізуючу функцію.

Тема 3. Постановка дитячого голосу.

Постановка дитячого голосу розглядається не лише як технічне навчання співака, а як цілісний процес розвитку психофізіологічного апарату дитини. Головне правило сучасної методики – пріоритет вокального здоров'я над виконавським результатом.

1. Фундамент постановки. Співоча постава та дихання

Без правильного положення тіла неможлива робота дихальних м'язів.

Постава. Тіло має бути вільним від затисків («струнка, але не напружена постава»). Голова тримається прямо, погляд спрямований вперед.

Тип дихання. Оптимальним для дітей є косто-абдомінальне (реберно-діафрагматичне) дихання. Слід уникати піднімання плечей при вдиху.

Робота над опорою. Навчання дитини «затримувати» дихання перед початком звуку, щоб повітря витрачалось економно (активізація м'язів живота).

2. Регістрове налаштування та резонування

Для дитячого голосу природним є фальсетне (головне) звучання.

Висока позиція. Звук має «спрямовуватися» у верхні резонатори (ділянка перенісся — «маска»). Це надає голосу легкості та польотності.

Згладжування регістрів. Завдання вчителя — навчити дитину плавно переходити від нижніх нот до верхніх, уникаючи різкої зміни тембру («зламу» звуку).

3. Атака звуку та звукоутворення

Атака – це момент початку звуку, що визначає стан зв'язок.

М'яка атака. Основна в роботі з дітьми. Змикання зв'язок збігається з початком видиху. Забезпечує кантилену (співучість).

Тверда атака. Використовується обмежено для маркованих штрихів. Студенти мають стежити, щоб дитина не переходила на «крик».

Округлення голосних. Усі голосні (А, Е, І) мають прагнути до благородного, трохи «о-подібного» звучання. Це вирівнює тембр хору.

4. Робота над артикуляцією

Чітке слово не повинно заважати вокальній лінії.

Активність артикуляторів. Губи, язик та нижня щелепа мають бути рухливими, але не затиснутими.

«Вертикальний рот». Навчання дитини відкривати рот вертикально, а не «в усмішці», що сприяє кращому резонуванню.

5. Охорона та гігієна дитячого голосу.

Хормейстер несе повну відповідальність за безпеку апарату учня.

Тривалість навантаження. Безперервний спів не має перевищувати 15–20 хвилин (далі — пауза на слухання або аналіз).

Режим тиші. Категорично заборонено співати під час хвороби або в період активної мутації.

Екологія звуку. Уникнення форсованого співу (спів на форте має бути енергійним, а не гучним).

Методичні поради для практичної роботи

6. Метод імітації. Діти найкраще навчаються через наслідування якісного показу вчителя.

7. Використання асоціацій. Замість складних термінів використовуйте образи (вдихнути «аромат квітки», звук як «срібний дзвіночок» тощо).

8. Цифрові помічники. Використовуйте додатки для візуалізації звукової хвилі (спектрограми), щоб дитина бачила рівність свого звуку.

Тема 4. Елементи хорової звучності.

Елементи хорової звучності – це комплекс професійних засобів та показників, які перетворюють групу співаків на єдиний музичний інструмент.

Ключові компоненти:

1. Ансамбль (Художня цілісність). Це злагодженість усіх компонентів звучання. У дитячому хорі ансамбль базується на вмінні співака чути не лише себе, а й весь колектив.

Унісонний ансамбль: єдність усередині однієї партії (унісон).

Загальний ансамбль: баланс між партіями, де жоден голос не виділяється надмірно.

2. Хоровий стрій (Інтонacja). Це чистота інтонування. У роботі з дітьми стрій поділяють на:

1. Мелодичний стрій: точність виконання мелодії кожною партією.

2. Гармонічний стрій: точність звучання акордів та інтервалів у багатоголоссі.

3. Нюансування (Динаміка). Елемент, що відповідає за художню виразність та силу звуку.

Важливо навчити дітей диференціювати відтінки: від *piano* (тихо, але на опорі) до *forte* (енергійно, але без крику).

У дитячих хорах пріоритет надається світлій динаміці, що не перевантажує голосові зв'язки.

4. Дикція та артикуляція. Артикуляція: технічна робота мовного апарату (губ, язика, щелепи).

Дикція: чіткість вимови тексту. Основне правило хорової дикції: приголосні вимовляються миттєво, а голосні – максимально подовжено.

5. Тембр (Забарвлення звуку). У дитячому хорі тембр має бути однорідним. Досягається шляхом уніфікації голосних (всі діти мають формувати звуки «А», «Е», «О» в єдиній позиції, зазвичай округлено).

6. Співоче дихання. Фундамент хорової звучності. Студенти мають опанувати методику «ланцюгового дихання», яка дозволяє колективу створювати нескінченну звукову лінію без пауз.

Тема 4. Дикція і артикуляція. Робота над звуковеденням і звукоутворенням.

1. Артикуляція та дикція: від механіки до змісту

Артикуляція – це робота органів мовлення (губи, язик, м'яке піднебіння, щелепа). Дикція – чітка вимова слів у співі.

Подолання в'ялості. Більшість учнів мають слабкий артикуляційний апарат. Сучасна методика рекомендує використовувати вправи-імітації: «годинник» (рух язика), «парканчик» (активні губи), «позіхання» (підняття піднебіння).

Закон хорової дикції. Голосні – це носії звуку (кантилени), приголосні – каркас слова. Приголосні вимовляються активно, коротко та одночасно. Приголосний у кінці слова миттєво переноситься до наступного складу.

Акцент на орфоепічних нормах української мови (наприклад, чітка вимова звука [г] та дзвінких приголосних у кінці слів, що часто нівелюється у повсякденному мовленні).

2. Звукоутворення: формування еталонного тону

Звукоутворення – це момент виникнення звуку, що залежить від типу атаки.

Пріоритет м'якої атаки. У роботі з дітьми м'яка атака (одночасний вдих і змикання зв'язок) є базовою, оскільки вона забезпечує вокальне здоров'я та ніжний тембр.

Висока позиція. Постановка звуку «у маску» (верхні резонатори). Студенти мають навчити дітей відчувати вібрацію в ділянці перенісся, що робить звук легким і польотним.

Округлення голосних. Усі голосні мають прагнути до «о-подібної» форми. Це вирівнює тембр хорових партій і створює єдиний ансамбль.

3. Звуковедення: мистецтво лінії

Звуковедення – це спосіб поєднання звуків між собою (штрихи).

Legato (кантилена). Основний штрих для дитячого хору. Спів без розриву звукового потоку. Навчання «ланцюговому диханню» дозволяє колективу тримати довгі фрази.

Staccato. Використовується для активізації діафрагми та легкості звуку. Важливо стежити, щоб діти не «штовхали» звук горлом, а працювали м'язами живота.

Non legato. Чітке, але не розірване звуковедення, часто використовується в рухливих творах сучасних авторів.

Методичні поради для практичних занять:

Використання скоромовок. Починати з читання пошепки (на активній опорі), потім — ритмізоване читання вголос, і лише після цього — розспівування на тексті скоромовки.

Візуальний контроль. Використовуйте дзеркала на репетиціях, щоб учні бачили положення рота та язика.

Цифрова підтримка. Застосовуйте мобільні додатки-спектрографи (наприклад, Vocal Pitch Monitor), щоб візуалізувати рівність звукової лінії для студентів

Тема 5. Методика підготовки та проведення концертного виступу

Концерт – це підсумок роботи, який має стати для дитини ситуацією успіху.

Етапи підготовки:

1. Психологічна підготовка. Формування в учнів почуття відповідальності перед колективом. Обговорення «сценічного хвилювання» та методів його подолання.

2. Репетиція на сцені (проба). Обов'язковий етап для адаптації до акустики залу. Перевірка розсадки («драбинка») та вивірка балансу між хором і супроводом.

3. Робота над сценічним образом. Охайність костюмів, єдина манера виходу та виходу зі сцени, культура поведінки під час паузи між творами.

Проведення виступу:

1. Налаштування. За 10-15 хвилин до виступу проводиться легка розспівка («розігрів») у спокійному режимі.

2. Контакт із диригентом. Під час виступу діти мають бачити лише керівника. Важливо навчити учнів «тримати паузу» після завершення твору до моменту, поки диригент не опустить руки.

3. Сценічний вихід. Починається з першої дитини, що ступає на сцену, і закінчується лише після того, як останній учасник зайшов за куліси.

3. Рекомендації для вчителя музичного мистецтва:

1. Аналіз виступу. Після концерту (не обов'язково в той самий день) необхідно переглянути відеозапис разом із дітьми. Важливо спочатку акцентувати на позитивних моментах, а потім м'яко вказати на помилки.

2. Використання гаджетів. Для репетицій у 2026 році корисно використовувати цифрові репетитори для хористів, які дозволяють дітям прослуховувати свою партію вдома.

3. Інклюзія. Забезпечення комфортних умов для виступу дітей з особливими освітніми потребами, що є стандартом сучасної української школи.

Питання (завдання) для підготовки до підсумкового контролю

1. Організаційні та теоретичні засади хорової роботи

Теоретичні питання:

1. Сформулюйте мету та основні завдання вокально-хорової роботи в сучасній загальноосвітній школі (контекст НУШ).
2. Надайте характеристику класифікації дитячих голосів за віковими групами та тембральними ознаками.
3. Опишіть етапи організації та комплектування дитячого хорового колективу. Які критерії відбору співаків є першочерговими?
4. Визначте роль батьків та педагогіки партнерства в успішній діяльності дитячого хору.
5. Обґрунтуйте гігієнічні вимоги до проведення хорових занять (тривалість, режим навантаження, температурний режим).

Завдання для самоперевірки:

Складіть порівняльну таблицю діапазонів голосів сопрано (дишканта) та альту для середнього шкільного віку.

2. Вокально-технічна робота та постановка голосу

Теоретичні питання:

1. Співоча постава: розкрийте її значення для звукоутворення та сформулюйте основні правила для співака (стоячи та сидячи).
2. Співоче дихання: опишіть методику формування косто-абдомінального дихання та сутність «ланцюгового дихання».
3. Атака звуку: порівняйте м'яку та тверду атаку. Яка з них є базовою для дитячого хору і чому?
4. Артикуляція та дикція: розкрийте специфіку вимови голосних та приголосних у хоровому співі.
5. Ансамбль та стрій: дайте визначення цим елементам хорової звучності та методам роботи над ними.

Практичні завдання:

1. Підберіть 3-4 вправи для розспівування, спрямовані на активізацію артикуляційного апарату (використовуючи конкретні склади та скоромовки).

2. Запропонуйте методику подолання в'ялості губ та язика у дітей молодшого шкільного віку.

3. Робота над хоровим репертуаром та виконавство

Теоретичні питання:

1. Принципи добору репертуару: якими критеріями має керуватися вчитель при виборі навчального та концертного матеріалу?

2. Аналіз твору: опишіть алгоритм підготовки вчителя до вивчення хорового твору (мистецтвознавчий, вокально-хоровий та виконавський аналіз).

3. Етапи розучування: розкрийте зміст трьох стадій роботи над хоровим твором.

4. Канони: обґрунтуйте значення канонів як перехідного етапу до багатоголосся.

5. Сценічна культура: сформулюйте правила поведінки хору на сцені та методику розміщення колективу («драбинка»).

Практичні завдання:

1. Складіть орієнтовний план-конспект однієї репетиції дитячого хору (тривалістю 45 хвилин) із зазначенням часових рамок кожного етапу.

2. Розробіть виконавський план для дитячої народної пісні (оберіть самостійно), вказавши динаміку, штрихи та темпові зміни.

4. Жанрова характеристика та сучасні методи

Теоретичні питання:

1. Перелічіть основні жанри хорової музики, що є прийнятними для дитячого виконання.

2. Розкрийте особливості роботи над українською народною піснею в дитячому хорі.

3. Як використовувати цифрові технології (тюнери, метрономи, аудіоредактори) у сучасній хоровій репетиції?

Комплексне ситуаційне завдання:

Ситуація: Під час репетиції ви помітили, що хор систематично занижує інтонацію (детонує) у кульмінації твору. Запропонуйте методичне рішення для подолання цієї проблеми.

Орієнтовний рекомендований репертуар

1. Українська хорова класика (Фундамент)

Ці твори є обов'язковими для виховання національного стилю та опанування кантилени.

1. М. Леонтович: «Щедрик», «Дударик», «Піють півні», «Гаю, гаю, зелен розмаю».

2. К. Стеценко: «Вечірня пісня», «Ми діти українські», «Благослови, душе моя, Господа».

3. Я. Степовий: «Колискова», «Сніжинки».

4. М. Лисенко: «Молитва за Україну» (духовний гімн), хори з опери «Коза-Дерева».

2. Українські народні пісні (Обробки)

1. «Ой ходить сон коло вікон» (обр. О. Кошиця або М. Леонтовича).
2. «Щедрівка» (обр. В. Барвінського).
3. «Подольночка» (дитяча ігрова пісня в сучасних обробках).
4. «І шумить, і гуде» (жартівлива, для розвитку ритмічного ансамблю).

3. Світова класика (Академічна школа)

1. Й. С. Бах: «Мирний вечір» (або уривки з кантат).
2. В. А. Моцарт: «Колискова», «Алілуя» (з «Exsultate, jubilate»).
3. Дж. Перголезі: «Stabat Mater» (фрагменти для дитячого хору).
4. Ф. Шуберт: «Ave Maria», «Форель».

4. Сучасна українська музика (Близька дітям)

1. Ганна Гаврилець: «Все упованіє моє», «Ходить гарбуз по городу».

2. Леся Дичко: Кантати «Пори року», «Сонячне коло» (фрагменти).

3. Віктор Степурко: Дитячі хори на духовні тексти.

4. Мирослав Скорик: «Мелодія» (хорове аранжування).

5. Популярна музика та сучасні обробки (Для мотивації)

У 2026 році важливо залучати твори, які діти чують у медіапросторі.

1. Б. Фільц: «Канікули», «Музика».

2. Тарас Петриненко: «Україна» (хорова версія).

3. Микола Мозговий: «Мій рідний край» (аранжування для хору).

4. Хорові версії пісень переможців Євробачення (наприклад, Jamala чи Kalush Orchestra в академічній обробці для дитячих голосів).

6. Навчально-технічний репертуар (Канони та вправи)

1. Старовинні канони: «Viva la musica», «Dona nobis pacem».

2. В. Моцарт: Канон «Спи, засинай».

3. Сучасні канони: Джазові канони для розвитку почуття ритму.

Методичні поради щодо використання списку:

Молодший хор (1–4 класи). Обирайте переважно одноголосся («Щедрик», ігрові народні пісні) з елементами підголосків.

Середній хор (5–8 класи). Впроваджуйте стабільне двоголосся, канони, класичні мініатюри (Моцарт, Шуберт).

Старший хор (9–11 класи). Твори а capella, триголосся, розгорнуті кантати сучасних авторів.

Де шукати ноти:

1. Музична бібліотека України — цифровий архів українських партитур.

2. IMSLP Petrucci Music Library — безкоштовні ноти світової класики.

3. Спеціалізовані групи у Facebook/Telegram («Хоровики України»), де автори діляться новими творами.

Головні темпові позначення

1. Дуже повільні темпи (метроном = 40–55)

Largo — широко

Adagio — повільно, спокійно

Lento — повільно, протяжно

Lento di molto — дуже повільно

Grave — важко

2. Помірно-повільні темпи (метроном = 55–75)

Andante — кроком, не поспішаючи

Andantino — трохи швидше, ніж andante

Sostenuto — стримано

Comodo — зручно, спокійно

Tranquillo — спокійно, безтурботно

3. Темпи в помірно-швидкому русі (метроном = 75–110)

Moderato — помірно

Allegretto — жваво, темп повільніший, ніж allegro і швидший, ніж andante

Allegro moderato — помірно швидко

Allegro ma non troppo — швидко, але не дуже

4. Швидкі темпи (метроном = 120–132)

Allegro — швидко

Allegro con moto — з рухом, рухливо

Allegro agitato — швидко, схвильовано

Allegro maestoso — швидко, велично

5. Дуже швидкі темпи (метроном = 132–208)

Allegro assai — дуже швидко, дуже жваво

Allegro con fuoco — швидко, з вогнем

Vivo, vivace — жваво

Presto — дуже швидко

Prestissimo — гранично швидко

6. Темпи, що позначають характер виконання, зміни сили звучання та швидкості руху

Cantabile — співучо

Animato — натхненно

Dolce — ніжно

Risoluto — рішуче

Rubato — вільно, ритмічно вільне виконання

Espressivo — виразно

Sotto voce — напівголосно

Crescendo — посилюючи

Diminuendo — зменшуючи

Appassionato — пристрасно

Marcato — підкреслюючи

Leggero — легко

Morendo — завмираючи

Sforzando — раптовий акцент на якомусь звуці або акорді

Accelerando — прискорюючи

Ritardando — уповільнюючи

Stringendo — стискаючи, прискорюючи

Rallentando — уповільнюючи

Allargando — розширюючи

Poco a poco — мало-помалу

Meno mosso — менш рухомо

Piu mosso — більш рухомо

Con anima — з натхненням, з душею

Con brio — з жаром

Doloroso — сумно

Energico — енергійно

Parlando — кажучи, говіркою

Pesante — важко, важкувато

Рекомендована література

Базова

1. Білозерська Г. О., Сізона Н. С. Хорове диригування: навчально-методичний посібник. Вінниця: ВДПУ, 2022. – 125 с.

2. Григор'єва В. В. Хорове диригування: навчальний посібник для студентів закладів вищої освіти / В. В. Григор'єва, А. І. Омельченко. – Бердянськ: БДПУ, 2021. – 224 с.

3. Нємцова Л. О. Хорове диригування: навчально-методичний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 2021. – 77 с.

4. Растригіна А. М. Хрестоматія з хорового диригування: навчальний посібник для студентів музичних відділень мистецьких факультетів / А. М. Растригіна, Е. С. Заруба. - Кропивницький: РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2018 – 104 с.

Допоміжна

1. Дудик Р. В. Хорове диригування: методичні рекомендації до самостійної роботи. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2017. – 62 с.

2. Теряєва Л. А. Методичні рекомендації до формування методичної компетентності майбутніх вчителів музики на заняттях з хорового диригування. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2017. – 32 с.

3. Марач О. М. Хорове диригування: методичні рекомендації для самостійної роботи студентів / О. М. Марач, В. Є. Марач. – Луцьк: Луцький педагогічний коледж, 2018. - 14 с.